

Z HISTORII ORIENTALISTYKI. LISTY STANISŁAWA SZACHNO-ROMANOWICZA DO WŁADYSŁAWA KOTWICZA: 1928–1939

ABSTRACT: Władysław Kotwicz (1872–1944), eminent Mongolist and Altaist, in 1926–1939 was a Professor of the University of Jan Kazimierz in Lvov where he was a Chair of the Far East. The present article discusses the correspondence which W. Kotwicz received from Stanisław Szachno-Romanowicz (1900–1975). The letters date from 1920s. They document the development of Polish Oriental Studies in independent Poland. The correspondence consists of twenty eight letters and postcards sent by Szachno-Romanowicz from Warsaw to Vilnius where W. Kotwicz stayed while he was free from university duties.

KEYWORDS: Władysław Kotwicz, Stanisław Szachno-Romanowicz, letters, Polish Oriental Society, letters, Polish Orientalists, Oriental Studies

Z zachowanej korespondencji, którą otrzymywał prof. W. Kotwicz (1872–1944) od innych orientalistów w okresie międzywojennym, wybraliśmy stosunkowo mały zbiór tekstów, które do niego napisał Stanisław Szachno-Romanowicz (1900–1975). Pochodzą one z drugiego dziesięciolecia XX w. czyli czasów żywego rozwoju polskiej orientalistyki w niepodległej Polsce¹. Jest to dwadzieścia osiem jednostek – listów i kartek pocztowych – wysyłanych przez S. Szachno-Romanowicza głównie z Warszawy do Wilna, gdzie prof. W. Kotwicz przebywał we wszystkich okresach wolnych od zajęć uniwersyteckich. W. Kotwicz, wybitny altaista (głównie mongolista, ale także turkolog i mandżurysta), od 1926 do jesieni 1939 r. był profesorem na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie. Kierował tutaj utworzoną przez siebie Katedrą Dalekiego Wschodu. W archiwum krakowskim korespondencja S. Szachno-Romanowicza stanowi małą część korespondencji naukowej prof. W. Kotwicza. Listy S. Szachno-Romanowicza ułożone chronologicznie prezentują czterdzieści pięć stron tekstu².

Wybrany materiał archiwalny stanowi dobrą podstawę do pobieżnego zapoznania się z: charakterystycznymi postaciami orientalistów, ówczesnej problematyki badawczej, organizowaniem ogólnopolskich zjazdów Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, kulturą epistolarną epoki, realiami życia naukowego i bytowego. Magister orientalistyki S. Szachno-Romanowicz na próżno zabiegał o stałą pracę na uczelni, bo instytutów naukowych, potrzebujących orientalistów w ówczesnej Polsce nie było. Przez kilkanaście lat był on etatowym pracownikiem Sztabu Głównego Wojska Polskiego w Dziale Szyfrów. Dopiero w 1934 r. rozpoczął równoczesną pracę w Archiwum Głównym Akt Dawnych. To odpowiadało jego zainteresowaniom i aspiracjom, ale wymagało dużego wysiłku, przy wykonywaniu podwójnych obowiązków. Z nadzieją na dostanie się na uczelnię otworzył przewód doktorski i następnie uzyskał tytuł doktora na Uniwersytecie we Lwowie.

¹ O zainteresowaniach i dorobku W. Kotwicza: Marian Lewicki 1957, Jerzy Tulisow 1985.

² Biblioteka PAN, Kraków: Korespondencja W. Kotwicza, Nr 4600, t. 5; S. *Szachno-Romanowicz do W. Kotwicza: 1928–1939* (28), k.1–45. Z oryginałami autor zapoznał się 5 i 12 lutego 1999 r.

Celem niniejszej publikacji nie jest edycja listów, a jedynie przedstawienie ich treści jako źródła informacji o ówczesnym życiu naukowym na przykładzie działań S. Szachno-Romanowicza. Na kartkach i widokówkach przekazywał zwykle życzenia świąteczne i wyrazy szacunku. Rzadko występują na nich informacje i pytania dotyczące nauki. Tak okrojona treść dostatecznie prezentuje bliskie związki między korespondentami i autorytetem prof. W. Kotwicza w całym środowisku orientalistów, jego rozległą wiedzę i zainteresowania. Należy przypomnieć, że to W. Kotwicz powołał do życia Polskie Towarzystwo Orientalistyczne i był jego prezesem (z wyjątkiem jednego roku) aż do II wojny światowej. Praktycznie, to profesor Kotwicz organizował kolejne zjazdy PTO. Do przedstawionej treści poszczególnych listów dołączam krótkie uwagi i wyjaśnienia.

TREŚĆ KORESPONDENCJI

LIST 1 (k. 1), Osada Hładyłowszczyzna, 27 VI 1928 r.

S. Szachno-Romanowicz informuje, że ks. prof. J. Bromski wyjechał na kurację do Druskiennik. Zeszłej niedzieli był na cmentarzu tatarskim w Ordzie. Zrobił parę zdjęć kamieni nagrobnych. Nic ciekawego nie znalazł. Napisy zatarły się. Nowsze posiadają tylko wypisaną formułkę arabską: „Nie ma Boga prócz Ałłaha a Mahomet prorokiem jego”. Są to napisy w języku polskim i rosyjskim. S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dziś wybieram się do meczetu w Klecku”.

UWAGI:

Ks. prof. Józef Bromski (zm. 1936 r.), profesor Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, był historykiem i językoznawcą Wschodu Starożytnego, Sumeru i Babilonu. S. Szachno-Romanowicz uczęszczał na jego seminarium w 1921–1925 r., uczył się języka asyryjskiego, sumeryjskiego, a od szóstego trymestru także arabskiego. S. Szachno-Romanowicz następnie przeniósł się do Uniwersytetu Lwowskiego, gdzie obronił w 1928 r. magisterium z arabistyki u prof. Zygmunta Smogorzewskiego.

W Ordzie i pobliskich miejscowościach (Osmołowo, Iwanowo i Kleck) mieszkały w Polsce międzywojennej grupy muzułmanów, Tatarów litewsko-polskich. W Klecku i Osmołowie znajdowały się meczety, a mizyary (cmentarze) w Osmołowie i Ordzie. Od 1926 r. działał Związek Kulturalno-Oświatowy Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, energicznie organizujący życie społeczne i kulturalne mniejszości tatarskiej (Dziadulewicz 1990). Przewodniczący Związku, Leon Kryczyński, podjął badania terenowe i gromadzenie zabytków piśmiennictwa tatarskiego. Prace inwentaryzatorskie w tym zakresie podjęto na nowo dopiero po siedemdziesięciu latach (Drozd, Dziekan, Majda 1999, 2000).

Cmentarz w Ordzie założono ok. 1830 r. (Drozd, Dziekan, Majda 1999, s. 64). Ks. prof. Józef Bromski, wśród nielicznych czytelnych nagrobków natrafił na takie, na których wryto formułę wyznania wiary: „Nie ma bóstwa jak tylko Bóg. Muhammed jest prorokiem Boga”, taką, jaka widnieje np. na grobie Mustafy Musicza z 1849 r. (Drozd, Dziekan, Majda 1999, s. 64-65). Teksty są pisane pismem arabskim, łacińskim, od poł. XIX w. także cyrylicą. Był to wymóg władz rosyjskich, zwłaszcza wobec wojskowych i urzędników rosyjskich. Meczet w Klecku, drewniany, rozbudowany w 1930–1931 r., został spalony przez Niemców wiosną 1944 r. S. Szachno-Romanowicz mógł tam zapewne zapoznać się z muhirami, zdobięcymi meczet. Były to plansze z cytatami z Koranu i modlitwami, ozdobnie kaligrafowane pismem arabskim (Drozd 2000). Miał też wtedy okazję, aby zakupić chamał Aleksandra Aleksandrowicza³.

³ Por. List 6 (z 12 XI 1930) i Marek M. Dziekan 1997.

LIST 2 (k. 2–3), Warszawa, 15 I 1929 r.

Na prośbę profesora W. Kotwicza, S. Szachno-Romanowicz sprawdził i informuje, że w Bibliotece Publicznej na ul. Koszykowej [w Warszawie] znajdują się tylko niektóre tomy wydawnictwa: *Izwjestja Wostoczno-Sibirskago Otdiela Imperatorskago Russkago Geograficzeskago Obszczestwa*, Irkuck, za lata: 1872, 1873, 1875, 1876, 1880, 1881, 1882 i 1883, pod sygnaturą – Nr P.0962. Tomów z innych lat nie ma w katalogu.

UWAGI:

Prośba W. Kotwicza wynikała zapewne z braku kompletu tego rzadkiego wydawnictwa w bibliotekach Wilna i Lwowa.

LIST 3 (k. 4, 4^v), Warszawa 18 III 1929 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Załączony przy niniejszym liście artykuł pragnąłbym zamieścić w „Roczniku Orientalistycznym”, o ile Pan Profesor go zakwalifikuje jako odpowiedni [...] Piszę w nim o amulecie – pierścieniu, przechowywanym w Muzeum Narodowym w Warszawie [...] Wyjaśnienie otrzymałem dzięki przypadkowemu odpisaniu kluczowego wyrazu z *Koranu* tatarskiego w Lachowiczach. Ten widziałem kaligraficznie napisany i oprawiony w ramy, jako obraz u niektórych Tatarów w Klecku. W chamaïłach nie znalazłem tego wyrazu, chociaż były tam podane rozmaite inne wyrazy o znaczeniu „cudownym” – talizmany.”

UWAGI:

Artykuł S. Szachno-Romanowicza uzyskał aprobatę prof. W. Kotwicza jako redaktora i został opublikowany pt. *Pierścień – amulet z Bliskiego Wschodu* w „Roczniku Orientalistycznym” w 1929 r. (t. 7, s. 296–304). S. Szachno-Romanowicz około 1928–1930 wykonywał prace zlecone dla Muzeum Narodowego. Jest to informacja od dr Ireny Krudowskiej-Kryczyńskiej (potwierdzona przez prof. T. Majdę w 1983 r.). Irena Krudowska, wraz z przyszłym mężem Stanisławem Kryczyńskim, Stanisławem Szachno-Romanowiczem i innymi uczęszczali na seminarium prof. Ananiasza Zajączkowskiego w Instytucie Orientalistycznym UW w latach 1935–1936 (Tyszkiewicz 2014). Oprawione wykaligrafowane napisy to muhiry. S. Szachno-Romanowicz liczył na dalsze odkrycia w meczecie i domach tatarskich w Klecku.

LIST 4 (k. 5–5^v), Warszawa, 7 VIII 1929 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dziękuję za uwagi dotyczące ulepszenia mojego artykułu. Napiszę do prof. Smogorzewskiego, ale nie wiem, kiedy on przyjedzie do Warszawy. Kilka dni w tygodniu spędzam na letnisku w Józefowie koło Otwocka. Przygotowuję obecnie do druku książeczkę pisaną w językach: perskim, arabskim i tureckim, przypominającą swoim charakterem chamaïł Tatarów litewskich. Nabył ją prof. Demby w antykwariacie w Warszawie. To odpis XVIII w. oryginału. Teksty już przetłumaczyłem. Najciekawszą stroną tej pracy jest problematyka filologiczna. Nie mam jednak odwagi formułować ocen.

Chciałbym porozumieć się z prof. Kowalskim, ale nie mam adresu. Warto prosić Prof. Dembego (pracuje w MWRiOP), żeby dał ten zabytek do Muzeum Instytutu Orientalistycznego, a nie do Biblioteki Narodowej, jak zamierza.

Był u mnie pan Noakowski. List Pana Profesora przekazałem. Podziwiam jego zdolności i pamięć. Pisze bardzo ładnie, utwory literackie i wiersze. Wykazuje wielkie zainteresowanie Wschodem Muzułmańskim i Starożytnym. Chce zabrać się za studia języka etiopskiego: współczesnego *amhari* a później starożytnego *gaz*.”

UWAGI:

Prof. Zygmunt Smogorzewski (1883–1931) był wybitnym arabistą prowadzącym Katedrę Języków i Historii Wschodu Muzułmańskiego w latach 1924–1931 na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie. Prof. Stefan Demby (1862–1939), bibliotekarz, bibliofil, współorganizator Biblioteki Publicznej w Warszawie (1907), pracownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1925–1934), dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie (1934–1937). Sprawa „książeczki” persko-arabsko-tureckiej jest nieznaną. Tłumaczenia mógł konsultować S. Szachno-Romanowicz z Ibrahimem Otarem, Turkiem ze Stambułu, który w tych latach studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim i okresowo mieszkał w Józefowie lub Michalinie. Noakowski, żyjący w 1929 r., to osoba niezidentyfikowana (sławny twórca, Stanisław Noakowski, architekt i profesor Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, zmarł 28 IX 1928 r.).

LIST 5 (k. 6–7), Czarny Bór, 12 VIII 1930 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Lipiec spędziłem na Kresach. Musiałem przebywać na ćwiczeniach wojskowych. Wyjechałem z Warszawy i nie zdążyłem streścić i przetłumaczyć swojego artykułu. Chcę go uzupełnić o wykorzystanie do tego księgi złożonej z tekstów talizmanicznych. Wrócę do Warszawy ok. 20 IX.

Rozmawiałem w Warszawie z prof. Smogorzewskim.

Jesteśmy w ciągłym ruchu; jako oddział wojskowy, nie mogę podać adresu. Obecnie też jesteśmy na stacji Czarny Bór, ale za chwilę wyruszamy.

Stanisław Szachno-Romanowicz ppor. rezerwy.”

UWAGI:

S. Szachno-Romanowicz usprawiedliwia się przed redaktorem „Rocznika Orientalistycznego” w sprawie opóźnienia oddania tekstu do publikacji. Z prof. Zygmuntem Smogorzewskim omawiał on zapewne sprawy swego doktoratu. Manewry wojskowe odbywały się przy granicy z Republiką Litewską.

LIST 6 (k. 8–9), Warszawa, 12 XI 1930 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dopiero po powrocie z ćwiczeń wojskowych uzupełniłem artykuł o pierścieniu-amulecie. [...] Wspomniane przeze mnie w artykule chamaity, Aleksandrowicza i Asanowicza, pisane są ręcznie i nigdy nie były cytowane. Obecnie są moją własnością. [...] Zaczynam opracowywać materiał z rękopiśmiennych książeczek tatarskich.”

UWAGI:

Korzystając z kontaktów ze środowiskiem tatarskim S. Szachno-Romanowicz nabył dwie księgi rękopiśmienne. Zamierzenia napisania ogólnego artykułu o rękopiśmiennym dorobku Tatarów litewsko-polskich nie zrealizował. Natomiast dopiero po blisko trzydziestoleciu opracował wybraną problematykę wróżb i przepowiedni i opublikował w pracy *Planetne dualary Tatarów polskich* (1957–1958).

LIST 7 (k. 10–11), Warszawa, 28 XI 1930 r.

List zawiera informacje prywatne o rodzinie Szachno-Romanowiczów.

LIST 8 (k. 12), Warszawa 22 XII 1930 r.

List zawiera życzenia świąteczne oraz dalsze wyjaśnienia dotyczące artykułu o pierścieniu-amulecie, czyli o rozwiązaniu tzw. kwadratu magicznego.

LIST 9 (k. 13–14), Warszawa, 10 IV 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dobrze, że Pan Profesor wrócił ze Lwowa, będzie łatwiej się kontaktować. [...] W Archiwum Głównym opracowuję obecnie dokumenty tureckie z Archiwum Koronnego. Mam przy tej pracy dużo różnych trudności”.

UWAGI:

Od 1 I 1931 S. Szachno-Romanowicz otrzymał etat pracownika w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, gdzie pracował do wybuchu wojny w 1939 r. (Karwasińska 1958).

LIST 10 (k. 15–16), Warszawa, 29 IV 1931 r.

Nadal opracowuję dokumenty tureckie. Obecnie z 1766 roku. Na prośbę Pana Profesora odpowiadam: „Wypisy z dokumentów mogę przesłać, ale potrzebna jest na to zgoda dyrektora Archiwum Głównego w Warszawie prof. Siemieńskiego”.

UWAGI:

Józef Siemieński (1882–1941) był surowym dyrektorem i dobrym administratorem Archiwum w latach 1920–1939 (Karwasińska 1987).

LIST 11 (k. 17–18), Warszawa, 16 V 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „W R.O. chcę opublikować kilka dokumentów tureckich z czasów Bajezida II Selima (kon. XV i pocz. XVI w.). Nie mogę zbyt dużo pracować naukowo, ponieważ praca w Ministerstwie Spraw Wojskowych odrywa mnie od intensywnej pracy w Archiwum. [...] Pragnąłbym bardzo wziąć udział w Zjeździe Orientalistów.”

UWAGI:

S. Szachno-Romanowicz zgłasza gotowość opracowania dla „Rocznika Orientalistycznego” wybranych dokumentów pisanych do królów polskich w latach rządów: Kazimierza Jagiellończyka (do 1492), Jana Olbrachta, Aleksandra i zapewne pierwszych lat Zygmunta Starego (ok. 1506). Bajazid II (1447–1512) był sułtanem tureckim od 1480 r. Podczas jego rządów doszło do niefortunnej wyprawy Jana Olbrachta na Mołdawię (1497) i najazdu tureckiego na Ruś Koronną w 1498 r.

W latach 1931–1939 S. Szachno-Romanowicz pracował równocześnie w Sztynie Generalnym i Archiwum Głównym. Chcąc mieć lepszy kontakt ze środowiskiem orientalistycznym prosi W. Kotwicza, który był przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, o pozwolenie na udział w I Zjeździe Orientalistów Polskich. Zjazd miał się odbyć w czerwcu 1931 r. w Warszawie. Towarzystwo nie musiało w związku z tym ponosić żadnych kosztów. Do PTO przyjęto S. Szachno-Romanowicza dopiero w 1933 r., po opublikowaniu kilku fachowych artykułów (Kałużyński 1986).

LIST 12 (k. 19–20), Warszawa, 22 VI 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Obecnie robię odpisy dla p. Słuszkiewicza z dokumentów ormiańskich. Materiały tureckie zwiększają się, bo w Rachunkach Królewskich odnalazłem kwity tatarskie i tureckie.

Dyrektor Archiwum [prof. J. Siemieński] zaproponował mi wyjazd na pół roku do Budapesztu, aby przestudiować kursywa tureckie u p. Feket’y. Ale ja pojechać mogę tam (dopiero) po zdaniu egzaminów dyplomowych. [...] Właśnie pracę dyplomową już ukończyłem wczoraj, ale muszę porobić szereg poprawek, zanim złożę do oceny. Z egza-

minów najbardziej obawiam się *rigorosum* małego. [...] Po uzyskaniu dyplomu wyjadę najpierw do Krakowa, gdzie z żoną chcemy gruntownie przestudiować u prof. Kowalskiego język turecki. [...] Chciałbym pracować naukowo, ale w asyriologii, jak w ogóle w orientalistyce, w Polsce trudno by było znaleźć utrzymanie dla siebie i rodziny, więc z konieczności muszę trzymać się pracy zarobkowej jako urzędnik”.

UWAGI:

Józef Siemieński (1882–1941) dyrektor AGAD-u w całym okresie międzywojennym.

Eugeniusz Słuszkiewicz (1907–1981) był wybitnym językoznawcą indoeuropejskim i orientalistą, przede wszystkim indologiem i armenistą, ale także znawcą wielu innych języków. Pracował na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a następnie Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i na Uniwersytecie Warszawskim (Tryjarski 1983; Byrski 2001).

S. Szachno-Romanowicz daje związane informacje o swoich planach naukowych. Odpowiada zapewne na jakieś propozycje czy sugestie ze strony W. Kotwicza. Czuje się kompetentny głównie w zakresie Wschodu Starożytnego, tematyce opanowanej na seminarium ks. prof. J. Bromskiego na Uniwersytecie Warszawskim.

LIST 13 (k. 21–22), Warszawa 22 X 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz informuje, że wśród dokumentów tureckich z 1599 r. jest kilka pisanych literami ormiańskimi, w języku tureckim. Zostały przesłane przez Jana Szczęsnego Herburta. Dlaczego tak zostały transkrybowane, jest niezrozumiałe. Do tych transkrypcji dołączono transkrypcje polskie tekstu tureckiego: akd-name, tj. traktatu pokojowego. Najstarsza transkrypcja tekstu tureckiego została dokonana w 1551 r., przez Ibrahima Bega. Był to Polak, który pracował w Turcji w latach 1551–1571 r., był tam „najwyższym tłumaczem”. Szachno-Romanowicz dodaje: „Pracę robiłem u prof. Bromskiego, przeto bardzo pragnąłbym, aby wydział zaprosił go na egzaminatora”.

UWAGI:

Zachowanie oryginału i transkrypcji tekstu tureckiego na pismo łańskie pozwoliło wykorzystywać omawiane dokumenty do nauki języka na seminarium prof. A. Zajączkowskiego (relacja Ireny Krudowskiej-Kryczyńskiej z 1983 r.).

O działalności Ibrahima Bega, jako tłumacza w Wysokiej Porcie, S. Szachno-Romanowicz wygłosił referat na II Zjeździe PTO w Wilnie. (Por.: LIST 17 i LIST 18 poniżej.)

W Stambule dokumenty dyktowane po turecku były szybko zapisywane alfabetem ormiańskim przez pracujących tam Ormian. W ten sposób zaszyfrowane teksty zapewniały dyskrecję.

Jan Szczęsny Herburt (1567–1616) był posłem i dyplomata; w Turcji w 1598–1599 r.

LIST 14 (k. 23–24), Warszawa 13 X 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Szanowny Panie Profesorze!

Do głębi zostałem wstrząśnięty wiadomością o śmierci prof. Z. Smogorzewskiego, którego słuchaczem byłem w 1928 i u którego chciałem zdawać egzamina doktorskie z arabskiego. Wysłałem już do Lwowa, do oceny, moją pracę doktorską i jeżeli zostaną dopuszczony do składania egzaminów doktorskich, chciałbym je, chociaż w części, złożyć jeszcze w roku bieżącym.

Niniejszym zwracam się do Pana Profesora z gorącą prośbą o wyjednanie, aby na egzaminatora dla mnie zaproszono ks. Prof. J. Bromskiego, u którego studiowałem rów-

niez arabski i pod którego kierunkiem napisałem złożoną pracę. Ks. prof. Bromski nie odmówi przyjechania do Lwowa i przeegzaminowania mnie z asyrjologii i z arabskiego. Egzamina doktorskie chciałbym składać we Lwowie (a nie w Warszawie) ze względu na to, że w Ministerstwie Ośw. Publ., gdy ubiegałem się o zasiłek na studia orientalistyczne w r. 1928, oświadczone mi, że jest wskazane, aby studenci, którzy zamierzają w przyszłości oddać się orientalistyce, przeszli przez Instytut Orientalistyczny we Lwowie i tam doktoryzowali się.

Najmocniej przepraszam, że ośmielam się trudzić Pana Profesora prośbami w swoich osobistych sprawach.

Załączam wyrazy najgłębszej czci
Stanisław Szachno.”

UWAGI:

Jest to pełny tekst listu.

Po śmierci prof. Z. Smogorzewskiego decydujący głos w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Lwowskiego miał niewątpliwie prof. W. Kotwicz.

LIST 15 (k. 25–26), Warszawa 2 XII 1931 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „[...] Jeżeli po śmierci prof. Z. Smogorzewskiego katedrę obejmie ks. prof. Klawek, to może mnie egzaminować z arabskiego. Ale to przedmiot poboczny dla mnie. Pracę pisałem asyrjologiczną i asyriologię obieram jako przedmiot główny, więc na egzaminatora z asyrjologii proszę o zaproszenie ks. Bromskiego [...] Obecnie zbieram materiały do historii kryptografii w Polsce. Zachęciło mnie zainteresowanie ogólne, gdy miałem referat – „Dyplomatyczne szyfry polskie w XVII–XVIII w.”, w listopadzie, na zebraniu Komisji Historycznej Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Prof. Kolankowski (Wilno) bardzo mnie do tego zachęcał. [...] Podobno jeden z trzech jarłyków Tochtamysza, znajdujący się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zawiera część tekstu zaszyfrowaną. Nie sprawdzałem tego, bo nie znam pisma tych jarłyków. Zdaje się, że jest to pismo mongolskie. Proszę Pana Profesora o wyrażenie poglądu na możliwość istnienia korespondencji szyfrowanej na Wschodzie, w czasie od X do XIX w., szczególnie wśród ludów mongolskich. Chińczycy podobno już ją stosowali w starożytności. [...] Kryptografię praktyczną znam bardzo dobrze, chodziłoby mi jednak o stwierdzenie wpływów Wschodu na kształtowanie się kryptografii w Polsce, czy też w Europie w ogóle. [...] Dziękuję za poparcie starań przed ks. prof. Klawkiem. [...] Chcąc zdać już wreszcie egzamina doktorskie zgodziłbym się na pokrycie kosztów sprowadzenia egzaminatora z przedmiotów asyrjologicznych, o ile naturalnie Wydział uzna to za stosowne.”

UWAGI:

Sprawa jarłyków Tochtamysza nie była wtedy badana. S. Szachno-Romanowicz chce uzyskać jakieś wskazówki czy informacje od prof. W. Kotwicza na temat szyfrów na Wschodzie.

S. Szachno nadal zabiega o sprowadzenie na jego egzaminy ks. prof. J. Bromskiego z Warszawy.

LIST 16 (k. 27–28), Warszawa 6 III 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Zgodnie z radą Pana Profesora wybiorę za główny przedmiot egzaminacyjny: historię starożytną, choć słabiej jestem z niej przygotowany niż z asyrjologii. W Warszawie już nie mógłbym zdawać egzaminów, ponieważ termin

składania pracy doktorskiej minął. Jej ocena zajęłaby czas i ostatni termin egzaminów także nie mógłby być dotrzymany.

Z Działu tureckiego AGAD robię regesta. Korzystali z niego dotąd tylko: p. Pajewski i p. Chrzanowski, obaj z Warszawy. Dział tatarski badał Abdullah Zihni (Kraków). Na zamówienie M.S.Zagr. pracę o stosunkach polsko-tureckich w XIX w. napisał dr Lewak, opierając się na dokumentach tureckich w Raperswilu. W AGAD dokumentów nie oglądał. Prof. Konopczyński (Kraków) opracowywał temat także na zamówienie M.S.Z.: „Stosunki polsko-tureckie w XVII–XVIII w.”, ale z Działu dokumentów tureckich w AGAD nie korzystał.

UWAGI:

Janusz Pajewski (1907–2003) – historyk, autor m.in.: *Stosunki polsko-węgierskie i niebezpieczeństwo tureckie w l. 1516–1526*, Warszawa 1930.

Abdullah Zihni – Tatar krymski z pochodzenia, był naukowym stypendystą z Turcji w Polsce w latach 1936–1938; zapewne przyjeżdżał także wcześniej (Tyszkiewicz 1985), autor prac: *Kilka jarłyków tatarskich z czasów Jana Kazimierza*, „Rocznik Tatarski”, t. I, 1932, s. 209–214; *Z dziejów korespondencji dyplomatycznej między Krymem a Polską w XVII w.*, „Rocznik Tatarski”, t. II, 1935, s. 400–406.

Dr Adam Lewak (1891–1963) – bibliotekarz w Muzeum Polskim w Rapperswil (1913–1927), później kustosz Biblioteki Narodowej w Warszawie (1927–1939); autor pracy *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831–1878)*, Instytut Wschodni, 1935, która była jego dysertacją habilitacyjną.

Prof. Władysław Konopczyński (1880–1952) z UJ, wybitny historyk nowożytności. Napisał m.in. – *Polska a Turcja: 1683–1792*, Warszawa 1936, (wznowienie: 2013).

LIST 17 (k. 29–30), Warszawa 12 IV 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Na tegorocznym Zjeździe PTO chętnie wygłoszę referat o dokumentach wschodnich w Archiwum Głównym. Proponuję tytuł: *Obraz ogólny dokumentów wschodnich znajdujących się w Archiwum Głównym*. [...] Uwzględnić: 1) historię dokumentu (skąd itd.), 2) charakter (czego dotyczy), 3) wygląd zewnętrzny i układ, 4) w jakim stopniu jest obecnie dostępny do korzystania. Ale o ich publikowaniu nic nie wiem. Proponuję też referat pt. „Ibrahim Beg-Strasz”. Od roku zebrałem sporo informacji o nim. [...] Obecnie pracuję nad zbieraniem wiadomości o dawnych polskich orientalistach i tłumaczach (język: turecko-osmański, tatarski, arabski i ormiański). Sporządziłem indeks osób i miejscowości w dokumentach tureckich z XVI w. Opracowuję wykaz polskich poselstw do Turcji i tureckich do Polski w XVI w. [...] Prowadzę badania paleograficzne na materiale z 15–16 wieku.”

UWAGI:

S. Szachno-Romanowiczowi zależy na publikowanym dorobku orientalistycznym. Zgłasza propozycje dwóch referatów na Zjazd Orientalistów w Wilnie. Zaczął gromadzić materiały do słownika orientalistów i tłumaczy tekstów orientalnych aktywnych w Polsce, służących dyplomacji polskiej. Materiały te wykorzystywali później w swoich publikacjach: Bohdan Baranowski i Jan Reychman. Stanisław Kryczyński robił sobie również notatki o Tatarach polsko-litewskich wysyłanych w poselstwach na Krym (por. Materiały po S. Kryczyńskim, Dział rękopisów BUW).

LIST 18 (k. 31–32), Warszawa 18 IV 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dziękuję za zgodę na wygłoszenie referatu o Ibrahimie Beju. Można go zatytułować: *Ibrahim Bej Strasz, renegat polski, najwyższy tłumacz i dyplomata turecki w latach 1551–1571.*”

UWAGI:

Referat o długotrwałej pracy Ibrahima Strasza w dyplomacji tureckiej został wygłoszony na II Zjeździe PTO w Wilnie 16 IV lub 17 V 1932 r. i opublikowany: S. Szachno-Romanowicz, *Ibrahim-Beg Strasz. Polak renegat w służbie tureckiej od 1551 (zm. 1571)*, „Collectanea Orientalia”, Nr 5, 1934, s. 27–28.

LIST 19 (k. 33), Warszawa 24 VII 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Dziękuję Panu Profesorowi za przesłanie fotografii znaków na amulecie. Są mi nieznane. Pokazałem artykuł o amulecie prof. W. Antoniewiczowi, który zajmuje się ostatnio archeologią Wileńszczyzny”.

UWAGI:

Włodzimierz Antoniewicz (1893–1973) – profesor archeologii na Wydziale Humanistycznym, od 1945 r. Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego (1920–1939, 1945–1963). Opublikował pierwszy podręcznik archeologii ziem II Rzeczypospolitej, uwzględniając materiały z Kresów Wschodnich (Wileńszczyzna, Białoruś zachodnia). Wówczas zajmował się także znakami runicznymi występującymi na grotach włóczni Germanów w II–III w. n.e.

LIST 20 (k. 34), Warszawa 14 IX 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Prof. W. Antoniewicz nie wrócił jeszcze z wycieczki do Rosji. [...] Próbuję opracować „półkitabek” Asanowicza, z kon. XIX w. W Archiwum natrafiłem na nowe – dla mnie – źródła o Tatarach polskich, przeważnie z 16 wieku. Napiszę o nich do p. Kryczyńskiego”.

UWAGI:

„Półkitabek” Assanowicza został omówiony przez S. Szachno-Romanowicza na kolejnym Zjeździe PTO. Streszczenie referatu opublikowano: S. Szachno-Romanowicz, *Kitab tatarski Adama Assanowicza z m. Ilii na Wileńszczyźnie z r. 1891*, „Collectanea Orientalia”, Nr. 13, 1938, s. 6–7.

„Pan Kryczyński” to z pewnością Leon Kryczyński (1887–1939), prawnik, redaktor „Rocznika Tatarskiego” (tomu I w 1932 r. i następnych), czołowy działacz Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP (Ki / Konopacki 1964; Tyszkiewicz 2002).

LIST 21 (k. 35–36), Warszawa 5 X 1932 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „W Archiwum Królestwa Polskiego, w księdze 356, znalazłem plik papierów, pisanych po rosyjsku, zatytułowanych: »Polşa. Putiszestwje grafa Iwana Potockiego na Kaukaz: 1797–1798«. Całość mieści się w foliach № 1457–1585.”

UWAGI:

S. Szachno-Romanowicz wiedział o zainteresowaniach prof. W. Kotwicza działalnością Jana Potockiego (1751–1815), podał mu zatem informację o znalezionych materiałach (Kotwicz 1935).

LIST 22 (k. 37–38), Warszawa 24 XII 1932 r.

List zawiera życzenia świąteczne z okazji Bożego Narodzenia i dalsze informacje o materiałach dotyczących Jana Potockiego, ogólnikowe.

LIST 23 (k. 39), Warszawa 14 IV 1933 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Zmieniłem miejsce zamieszkania. Proszę pisać do mnie na adres pracy: AGAD, ul. Długa 24.

Natrafiłem na materiały po Wacławie Rzewuskim”.

LIST 24 (k. 40), Warszawa 16 V 1933 r.

List zawiera zdawkowe wyrazy szacunku i wdzięczności.

LIST 25 (k. 41), Warszawa 28 VIII 1934 r.

Karta pocztowa wysłana na wileński adres prof. W. Kotwicza. S. Szachno-Romanowicz zwięźle informuje, że pracuje na odczytywaniem dokumentów perskich. Przygotowuje artykuł o asyryjskich tekstach, pisanych na tabliczkach glinianych. Pisze: „Wkrótce jadę na miesiąc do Krakowa. Będę później we Lwowie”.

UWAGI:

Wyjazd do Krakowa może zapewnić konsultacje z prof. Tadeuszem Kowalskim, np. w sprawie ortografii tekstów perskich. Artykuł S. Szachno-Romanowicza o napisach asyryjskich na tabliczkach glinianych przyjął W. Kotwicz do „Rocznika Orientalistycznego” pt. *Tabliczki szumerskie ze zbiorów Towarzystwa Naukowego Toruńskiego* (t. 11, 1935, s.79–99).

LIST 26 (k. 42), Warszawa 15 XII 1934 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Przygotowuję referat. Kończę już inwentaryzację Działu Tureckiego. Zabieram się do Działu Tatarskiego, w AGADzie.”

UWAGI:

Przy okazji życzeń świątecznych S. Szachno-Romanowicz zapewnia, że pracuje nad referatem (czy artykułem o tabliczkach?). Dział Tatarski obejmuje dokumenty otrzymane z Chanatu Krymskiego i nieliczne od Ordy Nogajskiej. Najstarszymi są zachowane jarłyki od Tochtamysza (kon. XIV w.).

LIST 27 (k. 43–44), 10 IV 1935 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Wysłałem już do Wilna klisze tekstów klinowych. Znalazłem tylko trzy książki o podróżnikach na Krymie w XVI w. Wydane są w języku francuskim”.

UWAGI:

Artykuł S. Szachno-Romanowicza o tabliczkach sumeryjskich był już więc gotowy. „Rocznik Orientalistyczny” mógł być drukowany w Wilnie. Prof. W. Kotwicz potrzebował zapewne do wykładów i zajęć uniwersyteckich materiałów czy spostrzeżeń zebranych przez podróżników na Krymie. Informacje o tych publikacjach mógł S. Szachno-Romanowicz uzyskać od A. Zihniego, S. Kryczyńskiego albo prof. A. Zajączkowskiego.

LIST 28 (k. 45), Warszawa 28 VII 1939 r.

S. Szachno-Romanowicz pisze: „Rozmawiałem dziś z Dyrektorem Archiwum w sprawie opublikowania dokumentów tureckich. Zastanawia się i pyta, czy więcej należy poświęcić uwagi stronie historycznej czy raczej filologicznej? Trzeba poważnie zastanowić się. Dyrektor proponuje zorganizować konferencję i powołać specjalną komisję, mającą się zająć tą sprawą. Komisja złożona z 2 profesorów filologów (T. Kowalski, A. Zajączkowski) i 2 historyków (L. Kolankowski, O. Halecki) może to przedyskutować.

Brak dotąd funduszy na tę edycję. Może opinia komisji wpłynie na przyznanie pieniędzy.

Dziś złożyłem wypowiedzenie z pracy w Archiwum od 31 X br. Muszę zrezygnować, bo mam bardzo dużo pracy w wojsku. Nie mogę też zdążyć, żeby napisać obiecany artykuł.

Z wyjazdu do Londynu muszę również, na razie, zrezygnować.

UWAGI:

Dyrektorem AGAD był nadal prof. J. Siemiński. Jego propozycja była interesująca. Zapewne otrzymał taką radę od kogoś zorientowanego, pracującego w Ministerstwie Szkolnictwa i Oświaty Publicznej. Zbliżająca się wojna powodowała spiętrzenie się pracy w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Jak wiadomo, pracowano m. in. nad szyframi wojskowymi, rozpoznawano szyfry Wehrmachtu. S. Szachno-Romanowicz przygotowywał jakiś artykuł czy referat na Zjazd PTO. Mógł planować ogólną charakterystykę chamaïlu Aleksandra Aleksandrowicza, który kupił w 1928 r. w Klecku. Na podstawie jego treści napisał Szachno-Romanowicz swój ostatni artykuł i wydał w Londynie: S. Szachno-Romanowicz, *Planetne dualary Tatarów polskich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, t. 8, 1957/1958, s. 38–41⁴.

UWAGI KOŃCOWE

Córka prof. W. Kotwicza, Maria, przekazała do archiwum dwadzieścia osiem listów i kart pocztowych przysłanych przez Stanisława Szachno-Romanowicza. Niewątpliwie brakuje części tej korespondencji. Występuje przerwa między 16 V 1933 a 28 VIII 1934 r. oraz luka na przeszło 4 lata: między 10 IV 1935 a 28 VII 1939 r. Roczna przerwa mogła powstać, gdyby S. Szachno-Romanowicz wyjeżdżał na stypendium zagraniczne, np. do Budapesztu. Propozycję taką dał mu dyrektor AGAD-u (zob. LIST 12 z 22 VI 1932 r.). Brak korespondencji z 4 lat musiał powstać przez celowe usunięcie kilkunastu lub więcej listów przez samego adresata, W. Kotwicza. S. Szachno-Romanowicz w swoich listach narzekał na pracę i rozległe obowiązki „w wojsku”. W środowisku orientalistów i Instytucie Wschodnim wiedziano, że S. Szachno-Romanowicz pracuje w Dziale Szyfrów Sztabu Generalnego.

W 1940 r. i początkach 1941 r., na zajętych przez Armię Czerwoną ziemiach byłej Rzeczypospolitej, NKWD wznowiła aresztowania byłych polskich wojskowych, wyższych urzędników i działaczy politycznych. W lutym 1941r. aresztowano pod Wilnem Olgierda Kryczyńskiego (rozstrzelany 2 VI 1942 r. w Gorkim), w Klecku Alego Woronowicza, imama w WP (zginął w czerwcu 1941 r.) i innych. W czasie wojny (1939–1944) prof. Kotwicz mieszkał w Czarnym Borze ok. 20 km od Wilna. W Polsce międzywojennej ani w Rosji (do 1926 r.) nie angażował się w działania polityczne. Z pewnością liczył się jednak z aresztowaniem i przesłuchiowaniem przez NKWD. Najprawdopodobniej w marcu lub kwietniu 1941 r. prof. W. Kotwicz osobiście zniszczył listy S. Szachno-Romanowicza, pisane do niego w latach 1935–1939 (Jakubauskas, Tyszkiewicz 2018).

⁴ Por. wznowienie i omówienie tego tekstu przez Marka M. Dziekana w *Roczniku Tatarów Polskich*, t. 4, 1997, s. 7–35.

BIBLIOGRAFIA

- Byrski, Maria Krzysztof. „Biografia prof. Eugeniusza Słuszkiewicza”. Eugeniusz Słuszkiewicz. *Pradzieje i legendy Indii*. Wydawnictwo Akademickie Dialog. 2001.
- Drozd, Andrzej. „Na pograniczu piśmiennictwa i sztuki religijnej, Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich”. *Katalog zabytków tatarskich. Tom III, Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*. Res Publica Multiethnica, 2000, s. 38–45.
- Drozd, Andrzej, Dziekan, Marek M., Majda, Tadeusz. *Katalog zabytków tatarskich. Tom II. Meczety i cmentarze Tatarów polsko-litewskich*. Res Publica Multiethnica, 1999.
- Drozd, Andrzej, Dziekan, Marek M., Majda, Tadeusz. *Katalog zabytków tatarskich. Tom III. Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*. Res Publica Multiethnica, 2000.
- Dziadulewicz, Stanisław. *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*. b.m.w. 1929.
- Dziekan, Marek M. *Chamaile Aleksandrowicza*. „Rocznik Tatarów Polskich”, t. 4, 1997, s. 27.
- Jakubauskas, Adas. *Nieznane losy Olgierda Kryczyńskiego*. „Życie Tatarskie”, nr 18, 2008, s. 19–26.
- Kałużyński, Stanisław. *Zjazdy orientalistów polskich*. „Przegląd Orientalistyczny”, nr 1, 1986, s. 3–13.
- Karwasińska, Jadwiga. „Archiwum Główne Akt Dawnych w latach 1920–1939”. *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, kolegium red. Adam Stebelski i in. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 117–144.
- Karwasińska, Jadwiga. *Archiwum Główne Akt Dawnych, wspomnienia: A. Gieysztor, w Archiwum Głównym prawie przed półwieczem*. „Miscellanea Historica Archivistica”, t. 2, 1987, s. 184–191.
- Ki, M. (Maciej Konopacki). *Leon Najman Mirza Kryczyński (25.IX 1887–1939)*. „Przegląd Orientalistyczny”, nr 1, 1964, s. 27–36.
- Kotwicz, Władysław. *Jan hr. Potocki i jego podróż do Chin*. Polska Drukarnia Nakładowa „Lux”, 1935.
- Lewicki, Marian. „Władysław Kotwicz (20.III 1872–3.X 1944)”. *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, red. Stefan Strelcyn, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957, s. 7–30.
- Miśkiewicz, Ali. *Tatarzy polscy 1918–1939*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Szachno-Romanowicz, Stanisław. *Pierścień – amulet z Bliskiego Wschodu*. „Rocznik Orientalistyczny”, t. 7, 1929, s. 296–304.
- Szachno-Romanowicz, Stanisław. *Tabliczki szumerskie ze zbiorów Towarzystwa Naukowego Toruńskiego*. „Rocznik Orientalistyczny”, t. 11, 1935, s. 79–99.
- Szachno-Romanowicz, Stanisław. *Planetne dualary Tatarów polskich*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, t. 7, 1957/1958, s. 11–16; t. 8, 1957/1958, s. 38–41.
- (ponownie: Szachno-Romanowicz, Stanisław. *Planetne dualary Tatarów polskich (tatarskie teksty magiczno-ochronne w chamaile Aleksandrowicza)*. „Rocznik Tatarów Polskich”, t. IV, 1997, s. 7–25)
- Tryjarski, Edward. *Eugeniusz Słuszkiewicz, najwybitniejszy armenista polski (1901–1981)*. „Przegląd Orientalistyczny”, nr 1-4, 1983, s. 11–19.
- Tulisow, Jerzy. *Władysław Kotwicz*. „Hemispheres. Studies on Cultures and Societies”, nr 2, 1985, s. 199–215.
- Tyszkiewicz, Jan. „Zainteresowania i dorobek badawczy Stanisława Kryczyńskiego (1911–1941)”. *Słowiańszczyzna i dzieje powszechne*, red. Włodzimierz Barbasiewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, s. 363–385.
- Tyszkiewicz, Jan. *Z historii Tatarów polskich: 1794–1944*, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusk, 2002, s. 87–146.
- Tyszkiewicz, Jan. *Początki seminarium turkologicznego prof. A. Zajączkowskiego: 1933–1936*. „Almanach Karaimski”, t. 3, 2014, s. 107–118.
- Tyszkiewicz, Jan. *Turkolodzy polscy w czasie II wojny światowej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 63, nr 4, 2018, s. 71–92.